

Нәбижан Мұқаметханұлы
**Ерте замандағы «Ұлы жібек
жолының» Қазақстан
бойындағы атақты қала –
Тараздың тарихи эволюциясы**

Nabizhan Mukamethanuly
**Historical evolution of Taraz
– famous city of the ancient
«Great silk road» on Kazakhstan’s
territory**

Набижан Мукаметханұлы
**Историческая эволюция Тараза
– известного города древнего
«Великого Шелкового пути»
на территории Казахстана**

Талас қаласы Орталық Азиядағы ежелгі «Ұлы Жібек жолы» бойындағы маңызды қала ретінде Шығыс пен Батыс сауда және мәдени коммуникацияда маңызды рөл атқарған. Мақалада Талас (қытай тілінде ең алғаш «Далосы» деп жазылған) қаласының ерте заманнан қазірге дейінгі тарихи даму эволюциясы қарастырылып, Орта ғасырда Талас қаласында әртүрлі мәдениеттердің тоғысуы мен синтездесуінің қазақ халқының ұлттық харектирінің қалыптасуына жасаған әсері анықтаған. Сондай-ақ Талас қаласының қазіргі таңда «Ұлы жібек жолын» қайта жаңғыртуда атқаратын рөлі жөнінде автор өз көзқарасын пайымдайды.

Түйін сөздер: Талас (Далосы), Жібек жолы, мәдениеттер тоғысы, эволюциялық даму, қазақ мінезі.

Talas played an important role in trade and cultural communication between East and West on the ancient «Silk Road» in Central Asia. The article examines the historical evolution of the Talas city (in Chinese first written as «Dalosi») from ancient times to the present day it is determined by the effect of mixing and synthesis of different cultures in medieval Talas on the formation of the national character of the Kazakh people. The author also expresses his views on the role of the modern town of Talas in the rebirth of the «Great Silk Road».

Key words: Talas (Dalosi), Silk Road, a confluence of cultures, evolutionary development, Kazakh character.

Город Талас сыграл важную роль в торговой и культурной коммуникации между Востоком и Западом на древнем «Великом Шелковом Пути» в Центральной Азии. В статье рассматривается историческая эволюция развития города Таласа (на китайском языке впервые написана как «Далосы») с древности и до наших дней и определяется влияние смешения и синтеза различных культур в средневековом Таласе на формирование национального характера казахского народа. Также автор выражает свои взгляды на современную роль города Таласа в перерождении «Великого Шелкового пути».

Ключевые слова: Талас (Далосы), Шелковый путь, стечение культур, эволюционное развитие, казахский характер.

**ЕРТЕ ЗАМАНДАҒЫ
«ҰЛЫ ЖІБЕК ЖОЛЫНЫҢ»
ҚАЗАҚСТАН
БОЙЫНДАҒЫ АТАҚТЫ
ҚАЛА – ТАРАЗДЫҢ
ТАРИХИ
ЭВОЛЮЦИЯСЫ**

Ерте замандағы «Ұлы Жібек жолы» – Қытайдың Си-ань қаласынан Италияның Рим қаласына дейін жалғасқан сауда және мәдени қатынас жолы болып табылады. Қазіргі Қазақстанның Тараз қаласы сол ерте замандағы «Ұлы Жібек жолы» бойындағы маңызды сауда-мәдениет орталықтарының бірі болған еді. Алайда оның тарихи даму эволюциясы қазірге дейін толық анықталған жоқ.

Тараз қаласының екі мың жылдығын атап өту қарсаңына автор қаланың салынған мезгілін анықтау туралы арнайы мақала жазып жариялаған болатын [1]. Сондықтан бұл мақалада Тараз қаласының тарихи даму эволюциясы және оның Шығыс пен Батыс арасында сауда және мәдениет алмасу барысында атқарған тарихи рөліне талдау жасап көрмекші.

Қытай жазба деректеріне негізінде, Тараз қаласының алғашқы іргетасын қалап, қала келбетін келтірген адам – ғұндардың атақты тәңірқұты Жыжы (орысша Чжичжи, қазақшада да кейде Шөже деп те аталып жүр) болған. Соған байланысты қаланың алғашқы аты оны салдырушының есімімен атылып, қытай жазбаларында алғаш «Жыжы чың» (орысшада Чжичжи чэн, Zhi zhi cheng – 致致城) – «Жыжы қаласы» деген атпен белгілі болған. Олай болса, алдымен Жыжы тәңірқұт Талас өзені бойында қалайша қала салдырған? – деген мәселені анықтап көрейік.

Аталған мақалада анықтағанымыздай, Талас қаласы немесе «Жыжы қаласы» б.з.д. 40 жылдары салынған. Ол кезде Іле, Жетісу, Ыстықкөл өңірін Үйсін (Усунь) мемлекеті, Талас өзенінің батысы, оңтүстігі мен Сырдария аумағын Қаңлы (Канцзюй) мемлекеті басқарып тұрған болатын. Ал Ғұн империясы болса, Хань империясының соққысы салдарынан іргесі шайқалып, елі бөлшектеніп, «бес бірдей тәңірқұт алды-алдына билік құрған», өзара қырқысқан жағдайда болған еді. Ақыры Жыжы тәңірқұт ордасынан айырылып, далада қаңғырып қалады. Оны үйсіндермен күреске пайдалануды көздеген Қаңлы патшасы, арнайы адам жіберіп шақырып, елімен көшіріп әкеліп, өзінің шығысына, үйсіндермен іргелес Талас өзеннің бойына орналастырады. Сондай-ақ Қаңлы патшасы Жыжымен құда-жұрат болып, бір-біріне қыз беріп, қыз алып одақтасады.

Алайда Жыжының қаңлылармен одақтасудағы ойы басқаша екен. Оның мақсаты – Қаңлы жеріне табан тірей отырып,

күш-қуатын нығайтып, Орталық Азияға өз билігін орнату. Сондықтан ол үйсіндерді әлсін-әлсін шабуылдап, талан-таражылаумен қатар, аландардан (яньцайлардан), ферғаналықтардан салық жинатып, қаңлы елін де аяусыз езіп қанайды. Қытай деректерінде: «Жыжы тәңірқұт жеңісіне тәкаппарланып, Қаңлы патшасын сыйламайды, ол қаһарланып қаңлы патшасының қызын, ақсүйектерін, бірнеше жүздеген қарапайым адамдарын өлтіріп, сүйектерін боршалап Дулай шүйге (Дүлей суға – Талас өзеніне – Н.М.) тастап жіберген» [2] – деп, жазылған мәліметтер тарихи шынықты аңғартады. Талас өзенінің қалайша «Дүлей су» аталғаны жөнінде алғашқы мақаламда пайымдағанмын [3], бұл арада оны қайталудың қажеті болмаса керек.

Ал Жыжы тәңірқұттың қала салдырғаны жөнінде қытай деректерінде: «Жыжы халықты қала салуға жұмылдырып, күніне бес жүз адамға еңбек істетіп, [қаланы] екі жылда бітірді» [4], – деген мәлімет жазылған. Сондықтан қытайлар ол қаланы алғаш «Zhi zhi cheng – 致致城» – деп атаған. Міне, бұл Тараз қаласының (қытай жазбаларында «Далосы – 咄逻私城, 怛逻斯城» деп те жазылған) қаласының салынуы жөнінде ең ерте жазылған дерек. Осы жазба дерек негізде біз қаланы б.з.д. 40 – жылдары салынған деп санаймыз. Кейбір археологтар ескі қаланың кейбір белгілеріне қарап, сол кезде тұтқында болған Рим солдаттары да қала құрылысын салуға қатыстырылған сияқты деп межелейді.

Жыжы тәңірқұттың Орталық Азияда үстемдік орнатып, билік жүргізуі, Қытайдың Хань империясының Батыс өңірден көздеген мүддесінің іске асуына кедергі келтіретіні сөзсіз. Бұл жөнінде қытай сардарларының әңгімесінде айтылған: «Батыс өңір әуел баста ғұндардың құзырында болған. Осы күні Жыжы тәңірқұттың күші мығымдалып, айбары асқақтап, атағы шалғайды шарлады ...Оның үстіне оның адамдарының барлығы сом денелі, қайратты әрі соғыс құмар. Олар талай-талай соғыстарда сан мәрте жеңіске жетіп жүргендер. Егер олар осылайша қордаланып күшейіп кете беретін болса, Батыс өңірдегі қауіпке айналуы сөзсіз» [5], – деген сөзі де соны аңғартады. Сондықтан да Хань империясы б.з.д. 30 жылдары Чэнь Тан мен Гань Янсю қатарлы сардарларын жорыққа аттандырып Жыжы тәңірқұттың көзін жойған болатын.

Қытай деректерінің мәліметтеріне сүйенсек, Жыжы тәңірқұттың салдырған қаласы – біршама көлемді орда және қорған ғимаратынан құрылған екен. Өзі сол ордада тұрып билік жүргізген. Ол орда ғимаратының төбесіне ту тігіп, оны қа-

таң күзеткен. Қытай барлаушы әскерлерінің мәліметінде: «... Тәңірқұт қаласына көзіміз жетті. Қала қорғанының үстіне бес түсті тоқыма бау – ту (Cai fan zhi – 采幡织) тігілген. Бірнеше жүз адам сауыт киіп қорған үстінде тұр. Жүзден аса атқа мінгендер қалаға кіріп-шығып жатты. Тағы жүзден аса жаяу әскер қақпа алдында иіріліп тұр, оларға соғыс жасау дәрісі өтіліп жатқан сияқты» [6], – деп жазылған. Бұл деректен орда ғимаратының үлкен әрі көрікті көрінісін көз алдымызға елестету қиын емес.

Ал қаланың құрылымы жөніндегі мәліметті қытай әскерлерінің қалаға басып кіріп соғыс жүргізгені жөнінде берген ақпарынан анықтауға болады. Онда айтылған мәліметте: орда ғимаратты екі қабат болған (тәңірқұт жоғары қабатта, оның бәйбіше-тоқалдары мен бірне ондаған адамдары төменгі қабатта шабуылшыларға садақпен жебе жаудырған); қала-қорғанның сыртын қоршаған екі қорғаныс қабырғасы болған. Сыртқы қорғаныс қабырғасы ағаштан, бітеу сом ағаштардан дуал жасалған, ішкі қорғаныс қабырғасы топырақ кірпіштен соғылған. Сыртқы ағаш қорғанды қытай әскерлері жабылып бұзып ішке кіргенде, ішкі қорған ауласында қоян-қолтық қиян-кескі соғыс болған. Ішкі қорған қабырғасының іші үлкен кең болған. Онда басып келген жауға қарсы тәңірқұт бастаған жүздеген адам шайқас жасаған. Ақыры Қытай әскерлері қаланың әр тұсынан от қойып, қаланы өртеп жіберген [7]. Сонымен Жыжының салдырған қаласы толық қирайды, билігі күйреді, Жыжының басы кесіліп қанжығада кетеді, елінің бір бөлімі амалсыздан алысқа ауып кетсе, қалғандары қаңлылар мен үйсіндердің құрамына сіңіп кетеді.

Содан бергі тарихқа көз жіберсек, б.з. IV ғасырда Талас өзені өңіріне санбелер мен жужуандар көп шабуыл жасаған, V ғасырдың 30-50 жылдары ябталиттер бір мезет онда үстемдік құрған екен. Ол кезде ябталиттердің үстемдік еткен өңірі «Қарашардың батыс солтүстігінен Балқаш көліне дейін, Шу және Талас өңіріне дейін, тіпті, Сырдариясы мен Арал теңізіне дейін» [8] жеткен екен.

Бірақ VI ғасырдың екінші жартысында Талас өзені өңірі Түркі қағанаты билігіне қарады, кейін Батыс түркі қағанатының басқаруында болды. Осындай тарихи үдерістен қарағанда, Талас өзені өңірі күштілердің таласатын нысанасына айналғаны байқалады. Өйткені өзенді бойлап «Ұлы Жібек жолы» өтеді және онда сауда орталығына айналған көркейген көлемді қала қалыптасқан. Бұл қала қытай деректерінде «Далосы – 怛逻斯城» қаласы деп аталған. Бірақ бұрынғы күйреген

қаланы кім қалпына келтірді немесе қаланы кім қашан қайта салдырды? деген сұрақтарға жауап беретін нақты жазба дерек те, археологиялық айғақ та әлі байқалған жоқ. Алайда Хань империясы тұсында «Ұлы Жібек жолында» керуендердің сапырылысқан жағдайын ескерсек, сол өңірде өмір сүрген қаңлылар бұрынғы «Жыжы қаласының» орнынан (мүмкін маңынан) көп өтпей қала құрылысын қайта сала бастағаны байқалады. VII ғасырдың басында Талас қаласының көркейген келбетін көзімен көргендердің жазып қалдырған деректері соны дәлелдейді.

Қытайдың атақты монах саяхатшысы Суань Цзанның жазбаларында: «...Тұнық көлден [9] солтүстік-батысқа қарай 500 ли (1 ли – 500 м – шақырымнан – Н.М.) жүргенде Суйаб өзені бойындағы қалаға жеттік. Бұл қаланың айналасы 6-7 ли келеді. Мұнда әр елдің саудагері мен хулар (соғдылар, түркілер) аралас тұрады. ...Суйабтан батысқа қарай бірнеше ондаған қалалар бар. Олардың әрқайсысының өз билеушілері бар. Олар бір-біріне тәуелді болмағанымен, олардың барлығы түгелдей Түрік қағанатына бағынышты.

Суйаб қаласынан Батысқа қарай 400 лиден астам жол жүріп Мыңбұлаққа [11] жеттік. Мыңбұлақтың жер көлемі 200 лиден асады. ... Көктем айларында алуан түрлі гүлдер жайқалып өседі, мындаған бұлақтар жарқырап көрінеді. Сондықтан ол жерді Qian quan – 千泉 – Мыңбұлақ – деп атаған. Түрік қағаны жыл сайын осы жерді жайлайды.

Мыңбұлақтан батысқа қарай 140-150 ли жол жүріп Талас қаласына жеттік. Қаланың көлемі 8-9 ли келеді. Онда әр елдің көпестер мен хулар (соғдылар, түріктер) аралас тұрады. Топырағы құнарлы, ауа райының төрт маусымы анық, Суйабқа ұқсастау келеді.

Талас қаласынан оңтүстікке қарай оншақты ли келетін жере Согу қаласы бар. Онда 300-ден астам отбасы тұрады. Олар – қытайлықтар. Бұрын оларды түркілер тұтқындап әкетіп, осы жерге жинаған, олармен бірлесіп осы қаланы салған екен. Олар қала ішінде жеке қора-жайларда тұрады. Өз киімдерін тастап түріктерше киінетін болған. Сөздері сыпайы, бейне өз еліндегідей жағдайда өмір сүреді» [12] делінген.

Ал Византия тарихшыларының жазбаларында бұл жөнінде өте анық баяндаулар бар. 568 жылы Византия патшасы Батыс Түрік қағанатына Жамарк бастаған елшілерін жібереді. Бұл елшілер өздерінің көздерімен көргендерін баяндаған. Онда: «Бірнеше ондаған күн жол жүргеннен кейін Жамарк және оның жолдастары соғды жеріне жеттік. Олар аттан түскеннен кейін түріктер оларға сатытын темірлерін көрсетті, бұл олардың

елінде темірдің көп өндірілетінін аңғартудың бір тәсілі екен, өйткені темір жасау деген екінің бірінің қолынан келе бермейтін оңай өнер емес. Бұлардан басқа жын-сайтанды қуатын түріктер көптеген теңделген жүктерді түсіріп, оларды бір жерге үйіп, одан соң дабыл-даңғараларын соғып, жүкті айналып жүгірді, сонымен қатар ісі бұрқыраған жусанға от тамызғандар құдайды қабылдау рәсімін өткізді. Сондай бір ес-ақылдары шығып қатты билеу барысында қолдарын ербендетіп, аяқтарын тыпырлатып сұрқия құдайға жалбарынды. ...Олар лаулаған отты айнала жүгіргенде Жамаркті де олардың артына ілесіп сондай қимылдар жасауға итремеледі, сондай-ақ оны отпен аластады. Осындай рәсімді өтеп болған соң, ондағы адамдардың барлығы Ақтақ (қазіргі талас – Алатауы – Н.М.) деп аталатын тауға Қағанмен көрісуге кетті.

Сөйтіп олар Естеміш қағанның ордасына барды. Жамарк Естемішпен әңгімелесті. Олар Естеміш қағанның киіз үйде тұратынын, оның отырған орындығының арбамен сүйреп әкететіндей дөңгелек орнатылған, сары алтыннан жасалған тақ-орындық екенін көрді. Хулардың (түркілердің – Н.М.) ғұрып-әдеті бойынша, олардың басшысына иіліп сәлем беріп, апарған кәде-сыйды оны қабылдап алушы адамның қолына беру керек. Жамарк өте әдепті сөз сөйледі, Естеміш те ол сияқты өте әдептілікпен оған жауап қайтарды. Содан кейінгі бірнеше күнде, киіз үйлерде кең көлемде қонақасы беріліп тұрды. Бұл киіз үйлердің барлығы көздің жауын алатындай түрлі-түсті жібек маталармен безендіріліпті, онда сусындық бар екен. Бірақ біздікі сияқты жүзім шырыны емес, алайда жүзім шырынының орнына ішетін хулардың ішімдігі (жылқы сүтінен ашытып жасалған). Соңында демалатын уақыт болды, әрбір адам киіз үйлерден шегініп шықты.

Ертесі, олар және де сол сияқты әртүрлі ою-өрнектермен безендірілген шымылдық тартылған басқа киіз үйге барып бас қосты, Естеміш алтынмен апталған үлкен тақ-орындыққа отырды, оның сусын құйған шөлмегі мен саптаяғы да алтынмен әшекейленген екен. Олар күні бойы қымыз ішіп, көңілді әңгімелесті. Оның ертесі және де басқа бір киіз үйге барды, ол үйдің қазығы да алтынмен қапталған екен. Онда және төрт тотықұс көтеріп тұрған патша орындығы бар екен. Оның бәрі кесек-кесек алтын бөлшектермен безендірілген. Қарама қарсыдағы киіз үйдің жанында бір қатар кішкене арбалар тұр, арбаларға ақ күмістен жасалған дүниелер, ыдыс-аяқтар, әртүрлі ғайюандардың ойма мүсіндерін толтырып қойыпты. Бұлардың бәрінің көркемді-

гі біздің өнерімізден кем түспейтіндей етіп жазаған. Қараңыздар, түріктердің баяшат тұрмысы қандай деңгейге көтерілген!» [13]. Бұл жазбалар сол кездегі тарихи шындықты аңыз етеді.

Кезінде Тараз қаласында археологиялық қазба жұмыстарын жүргізген ғалым Т.Н. Сенигова: «Қорытып айтқанда, Жетісу жеріндегі Тараз қаласының тарихи даму барысында, орта ғасырлық мәдени қабатын қазып зерттеулерге негізделгенде, сонымен қатар Таластан шыққан керамикаларға қарағанда, онда ерте замандағы қаңлы мен үйсін мәдени дәстүрінің ықпалы өте айқын, сонымен қатар орта ғасырдағы Орталық Азиядағы Соғды, Таш, Ферғана және Мауаранахр өңірлерінің мәдени ықпалдары да байқалады» [14], деп санайды. Белгілі археолог К.М. Байбаков: «Соңғы жылдары Тараз қаласының сыртындағы төрт бұрышты қаланы қазу барысында табылған керамикалық материалдар, негізінен XI-XII ғасырдың мәдени мұралары. Ал XI-XII ғасырдағы араб саяхатшысы Мақдистің жазбаларында Тараз қаласының маңында екі жүзге тарта қыстақ болған, қала ішінде сауда базарлары, шеберханалар аумағы және казармен дендер орналасқан өңірлер болған. Қаланың төрт үлкен есігі бар, қаланың базар орталығында жұмалық намаз оқитын үлкен мешіт бар» [15]. Соныдай-ақ Байбаков: «Тараз қаласындағы моншаның ерекшелігі Отырар, Баласағұн (Суйаб) моншаларына ұқсамайды, ол грес формасында салынған. Мұның өзі адамға орта ғасырдағы Таяу-Шығыстағы моншаны еске түсіреді. Бұл сияқты моншалар Орталық Азияда VIII ғасырдан бастап салынған» [16] дейді.

Қазіргі таңда, Таразда археологиялық қазба жұмыстары қарқынды жүргізілуде, бірақ ескі Тараз қаласының мәдени қабатына жете қойған жоқ. Қазіргі Тараз қаласының қала ауданы ескі қаламен қабаттасып кеткен, алыс емес болашақта ескі Тараз қаласының мәдени мұралары табылып қалады деген үміттеміз.

Отандық және шетелдік тарихшылардың бәрі де қазіргі Тараз қаласын көне Даласы – Тараз қаласының жалғасы деп санайды. Таластың «Тараз» болып аталуы Орта ғасырда арабша аталуынан енген. Талас қаласының аты қытай иероглифінде де бірнеше түрлі дыбысталып жазылған [17], бірақ оның бәрі бір қаланың әрбір тарихи кезеңдегі әртүрлі аталуы ғана.

Осы арада мен Талас атауының мағынасына жасалған қате түсінікті түзете кетуді жөн санаймын. Су Бейхай жарықтық өзінің «Батыс өңірдің тарихи географиясы» атты еңбегінде: «Талас өзені ерте замандағы далалық көшпенді ұлттар мен отырықшы егінші этностардың арасы түйілі-

сетін жер болғандықтан, олар арасында күрес өте қатты болған. Талас деген атаудың түркі тіліндегі мағынасы – «өзара таласу» дегенді білдіреді. Бұл өңірдің ерте замандағы тарихы осылай өрбіген» [18], деп түсіндірген. Әрине, ерте орта ғасырларда Талас өзені бойында көптеген соғыстар болған, соның ішінде Тан патшалығы армиясы мен Араб әскерлері арасындағы сұрапыл соғыста қытай сардары Гао Шаньчжының 70 мың қолмен жерқабат жеңілген жері ретінде әлемге кең танылған. Бірақ оған қарап «Талас» деген сөзді өзеннің аты деу қисынсыз. Өйткені «Талас – таласу» деген саяси сөз. Орталық Азия мен Шыңжаң жерінде көптеген өзендердің аттары es, as-пен аяқтайды. Мысалы, Manas, Ertis, Tekes, Kunes, Talas, Ares тағы басқалар. Сонықтан кейбір ғалымдар es, as дегендер су дегенді білдіреді, оны өзен есімдеріне жалғап атайды дейді. Бұл сөздің қисыны бар сияқты. Себебі Қырғыз жерінде де Талас деген қала мен қыстақ бар.

Қазақстан жеріндегі Тараз қаласы ерте замандағы қытай жазбаларында «Чжичжи чэн – 致致城 және Далосы (Талас) чэн – 咄逻私城» деп хатталған. Ал оның Тараз болып аталуы Оңтүстік Қазақстан өңірінің исламдану кезінде арабтардың қойған аты. XIX ғасырдың басында Әулие-Ата деп аталса, XX ғасырда оған ақын Жамбылдың аты берілген-ді. Қазақстан тәуелсіздік алған соң оның бұрынғы аты қалпына келтіріліп Тараз болып аталды, қазір Қазақстан Республикасы Жамбыл облысының орталығы. Қазіргі Тараз қаласы мүлде жаңа бейнемен «Жаңа Жібек жолында» жарқырып дамып келеді.

Тараз қаласы Қазақстан жеріндегі бірден бір екі мың жылдық даму тарихын бастан кешкен қала болып табылады. Қытай ғалымы Чжон Цинсидің «XV ғасырда Тараз қаласы құланыстан шығарылды» [19], деген көзқарасы тарихи шындыққа жанаспайды. Ол Тараз қаласын кім қолданыстан шығарып тастағанын түсіндірмеген. Керісінше, қазақтар XV ғасырдың орта шенінде Тараз қаласынан алыс емес жердегі Қозыбасында Қазақ хандығын құрды, қазақ халқы көбейді, соған байланысты Тараз қаласы дами түскені белгілі.

Жоғарыдағы деректерден төмендегідей қортындылар тұжырымдауға болатын сияқты: Орта ғасырдағы Тараз қаласы біршама көлемді, базары гүлденген Орталық Азиядағы орталық қалалардың бірі болған; Түрік қағанатының материалдық мәдениеті мен қолөнер мәнерлеу өнімдерінің сапасы батыс елдерін таңғалдыратын деңгейге көтерілген; Ортағасырдағы Таң патшалығының әлеуметтік экономикасының қарқынды дамуы

мен Жібек саудасының көбеюі міндетті түрде Орталық Азия аймағына, тіпті, Түрік қағанатының материалдық мәдениетінің дамуына белсенді ықпал жасаған, оның басты көрінісін «киіз үйлердің барлығы көздің жауын алатындай түрлі-түсті жібек маталармен безендірілгенінен» байқауға болады; Орталық Азиядағы Тараз қаласы Шығыс

пен Батыс мәдениеттерін тоғыстырушы және алмастырушы рөліне айналған. Әртүрлі мәдениеттердің тоғысуы, географиялық ортада және әрбір қала мәдениетін қабылдау негізінде қазақ халқының кеңпейіл, ашық-жарқын ұлтық мінезі қалыптасқан, сондай қалалардың бірі Тараз қаласы болып табылады.

Әдебиеттер

- 1 Нәбижан Мұқаметханұлы. Тараз қаласының салынуы туралы. ҚазҰУ Хабаршысы. Тарих сериясы. – 2002, № 3 (26), 40-42-б.; Нәбижан Мұқаметханұлы. Қазақ тарихының өзекті мәселелері. – Павлодар: «Brand Print». – 2010. – 120-128 б.
- 2 Бан Гу. Хань шу (Han shu – 汉书 – Хань патшалығы тарихы, Ханьнама). – 70 – бума, Хұндар тарауының екінші бөлімі. – Бейжин: «Чжунхуа шужуй – 中华书局» баспасы. – 1997, – 2 – т., – 766 – б.
- 3 «Тараз қаласының салынуы туралы». ҚазҰУ Хабаршысы. Тарих сериясы. – 2002, № 3 (26). – 40-42 – б.
- 4 Хань шу. 70 – бума, Хұндар тарауының екінші бөлімі. 2 – т., – 766 – б.
- 5 Бұл да сонда.
- 6 Бұл да сонда.
- 7 Бұл да сонда. – 767 б.
- 8 Су Бейхай. Батыс өңір тарихи географиясы (西域历史地理). – Үрімжі: Шыңжаң университеті баспасы, 1988, – 287 б.
- 9 Қытай тілінде «Qing chi – 清池», – деп «Ыстықкөлді» атаған. Qing – тұнық – мөлдір, Chi – көл (көлшік) – бассейн дегенді білдіреді.
- 10 Суйаб өзені – Шу өзені дегенді білдіреді.
- 11 Мыңбұлақты қытайлар сөз мағынасы бойынша Qian quan – 千泉 – Мыңбұлақ – деп атаған. Qian – мың, quan – бұлақ – деген сөз.
- 12 Суань Цзан.大唐西域记 – Ұлы Таң патшалығының Батыс өңір жазбалары. 1 – т.; Чжан Чинлян, Чжу Чжичинь. 中西交通史料汇编 – Қытай-Батыс қатынастарының жалпы тарихи материалдар жинағы. – Бейжин: «Чжунхуа шужуй. – 1978. 4 – кітап, 236-237 – б.; ҚР БҒМ Р.Б. Сүлейменов атындағы Шығыстану институты. Қазақстан тарихы туралы қытай деректемелері. – Алматы: «Дайк-Пресс», 2005, – 1- т., С. Сұңғатайдың аудармасы «Да Тан Сиюй цзи». – 23, 25 б.
- 13 Aly Mazaheri. La Route de La soie. – Paris 1983. Қытайша аудармасы: ...
- 14 Сенигова Т.Н. Средневековый Тараз. – Алма-Ата: «Наука», 1972. – С. 110 .
- 15 Байпаков К.М. Средневековые горада Казахстана на Великом Шелковом пути. – Алматы: «Ғылым», 1998. – С. 89.
- 16 Бұл да сонда.
- 17 Фэн Чэнчжун. Батыс өңір жер аттары. – Бейжин «Чжунхуа шужуй» баспасы, 1980. – 92 б. Чжот Чинчи. Батыс өңір жер аттарына анықтама. – Бейжин: мемлекет кітапханасы баспасы, 2008. – 213 б.
- 18 Су Бейхай. Батыс өңір тарихи географиясы. – 287 б.
- 19 Чжот Чинчи. Батыс өңір жер аттарына анықтама. – Бейжин: мемлекет кітапханасы баспасы. – 2008. – 213 б.

References

- 1 Nabizhan Muhametkhanuly. Taraz khalaseng salenu. – Vestnyk KazNU, serya istoryesheskaya. – Yyp. – 2002, № 3 (26), 40-42 p.; Nabizhan Muhametkhanuly. Kazakh tarykheneng ozekti maseleleri. – Pavlodar: «Brand Print». – 2010, -120-128 p.
- 2 Ban Gu. Han shu, zhuan 70. – Beijing: Zhong hua shuju, 1997, 2 zhuan, 766 p.
- 3 Taraz khalaseng salenu. Kaz UU Khabarshese. Tarykh seryase. 2002, № 3 (26), 40-42 p.
- 4 Han shu, zhuan 70. -766 p.
- 5 Bul da sonda.
- 6 Bul da sonda.
- 7 Bul da sonda, 767 p.
- 8 Su Beihai. Xiyu lishi di li. –Urimqi: Xin jiang daxue chu banshee. – 1988, 287 p.
- 9 Hetay tilinde « Qing chi – 清池» – dep Estehk koldi atagan.
- 10 Suyap ozeni – Chu ozeni degendi bidiredi.
- 11 Meng bulakh degen sozde magenase boyensha Qian quan – 千泉 – dep algan.
- 12 Xuan Zang. Da Tang xi yu ji. 1 – т.; Zang Qinglang, Zhu Jieqin. Zhong Xi jiaotong shiliao huibian. Beijing: 1978. 4 – кітап, 236-237 – p.; KR BGM. R.B. Suleymenov atendage Shegestanu ynstitute. Kazakh taryhena turale hetay derektemeleri. – Алматы: «Dayk-Press». – 2005, – 1- т., S.Sungatay audarmase. «Da Tang xi yu ji.» . – 23 p.
- 13 Aly Mazaheri. La Route de La soie. Paris 1983. Қытайша аудармасы: ...
- 14 Senygova T.N. Sredne-vokobey Taraz. – Alma-Ata: «Наука», 1972. – 110 p.
- 15 Baypakov K.M. Srednebekkoby gorada kazakhstanana na Belykom shelkobom puty. – Алматы: «Gelem». – 1998, С. 89.
- 16 Bul da sonda.
- 17 Feng Chengjun. Xi yu di ming. – Beijing: Zhong hua shuju. – 1980, 92 p. Zhong Xingqi. Xi yu di ming kao. – Beijing: Guojia tushuguan chubanshe. – 2008, 213 p.
18. Su Beihai. Xiyu lishi di li. –Urimqi: Xin jiang daxue chu banshee. – 1988, 285 p.
- 19 Zhong Xingqi. Xi yu di ming kao. – Beijing: Guojia tushuguan chubanshe. – 2008, 213 p.